

Z deníčku začínající paní učitelky

Pro každého, kdo se rozhodl absolvovat program Učitelství pro střední školy (USŠ), je praxe na některé střední škole povinnou položkou a promění-li se tato praxe v pracovní úvazek, pak i vítaným příjvídělkem při studiu. Než se ale takový nic netušící student vydá vstříc novým a bezpochyby cenným zkušenostem, měl by zvážit všechna pro a proti. Já jsem to neudělala. Když jsem se v posledním srpnovém týdnu dozvěděla, že na jednom z relativně prestižních pražských gymnázií zoufale hledají učitele dějepisu na následující školní rok, nebyl čas na dlouhé váhání. Dostala jsem dvě věci – papír, na který mi moje předchůdkyně napsala, jaké téma s tou kterou třídou probírala naposledy, a učebnice, podle nichž jsem se měla orientovat ohledně žádoucího rozsahu a obsahu probírané látky. Dobrodružství mohlo začít.

Vysedávání v archivu? Psaní diplomky? Volný čas? Zapomeňte.

Možná by ale bylo na místě říci spíše galeje. Každý, kdo kdy dělal nějaký referát, ví, že si takový úkol vyžaduje určitou pozornost a také čas. Učit prvním rokem znamená připravit si na každý den několik takových tříčtvrtěhodinových „referátů.“ Oproti studentským referátům ale přitom nejde jen o to, pojmout jaksi určité téma a pak ho jakýmkoliv způsobem přednést. Skutečnost, že si člověk bude muset zopakovat i historická témata, která mu jsou méně blízká (u mě například pravěk, jemuž se tradičně při výuce věnuje tolik drahocenného času), je přitom ještě to nejmenší. Především je třeba představit studentům látku přiměřeně jejich věku, přičemž je zejména třeba zaujmout je, aby na hodinách moc neotravovali, alespoň něco málo jim z toho všeho ideálně zůstalo v hlavě a nerušili. To zahrnuje schopnost pružně reagovat na momentální situaci v té či oné třídě. Je také nezbytné ohlídat si pětáctyřicetiminutové úseky, aby měly hodiny hlavu a patu. Zároveň je nutné vycházet z požadavků, jaké má na učitele škola – v mém případě se očekávalo, že dodržím rozsah učiva naznačený učebnicemi „podle kterých tady učíme.“

Časem se začalo ukazovat, že se za stávající hodinové dotace při současné upřímné snaze dodržet nastíněné podmínky ani mně nevyhne často skloňovaný problém školního dějepisu. Začala jsem se zpoždovat. Tak jako všichni ostatní. Dokonce jsme s kolegyněmi a kolegy byli zpožděni o velmi srovnatelné úseky (netýkalo se to snad jen kolegy, jenž nás všechny přechytračil, poněvadž v podstatě vynechával pravěk, kterýžto ušetřený značný prostor se mu krásně vracel o několik let později při probírání 20. století). Najdou se ovšem studenti – a jejich rodiče – kteří proti takovému postupu mohou protestovat, protože mají obavu, aby nebyli o něco zásadního ochuzeni. Poznenáhlu jsem začínala lépe chápat humor, který panoval mezi kolegy již od září a zahrnoval stylizované výměny typu: „Už jsem u Egypta, heč!“ - „Sim tě, zamysli se nad sebou, já už začínám Řecko!“ Je nasnadě, že v této atmosféře byly populární především ty nejrychlejší způsoby, jak toho do studentů v co nejkratším čase „nalít“ co nejvíc. Kdo získal na USŠ tak jako já dojem, že frontální výuka je něco naprosto přežitého, exkurze do takovýchto podob praxe ho rychle vyvede z omylu. Kdyby vám snad přesto všechno zbyla o víkendu trocha času, budete opravovat písemky. Takže na volný čas, psaní diplomky, případně na vysedávání v archivu zapomeňte.

„Bachařina“

Již v průběhu vlastních školních let jsem začala vnímat postavu typického učitele jako někoho, kdo s člověkem v jednom okamžiku přátelsky komunikuje a třeba hned v tom dalším je schopen se na základě nejasného podnětu proměnit ve řvoucí a mstící se bestii. V průběhu dospívání a zejména poté, co jsem opustila střední školu, jsem si začala uvědomovat i další specifika školní výchovy. Tak například pojem „seřvat“ někoho. Ve škole se naučíte jev, který je tímto termínem popsán, považovat za normální součást života. Hierarchicky nadřazený člověk má jednoduše právo vás seřvat proto, že se mu na vás něco nelíbí. Nelíbí-li se něco vám na něm, mlčíte. Tradičně se tomu říká „příprava na skutečný život, v němž přece také budete muset poslouchat nadřízené.“ S tímto pojetím výchovy jsem nesouhlasila už jako dítě a nesouhlasím s ním ani dnes. Hierarchický mocenský školní systém je jistě účinný při formování studentů do podoby „poslušných poddaných,“, otázkou ale zůstává, jestli je něčeho podobného pro budoucnost skutečně potřeba. Domníváte-li se jako já, že každý student, byť třeba primán nebo propadlík, si zaslouží stejný respekt jako paní ředitelka, pak pečlivě zvažte, na jakou školu jako učitel nastupujete – instituce tradičního typu rovnou můžete vyloučit, protože tam si tedy vzpomenete na Foucaulta.

Zařekla jsem se, že mě nedostanou. Byla jsem pevně rozhodnutá nenechat se přinutit alespoň k těm nejsurovějším disciplinačním projevům. Nepřiblížit se obrazu učitele jako emocionálně nepředvídatelné bytosti vybuchující v nepravidelných intervalech záchvatu vzteku. Nezačít se podobat těm, kteří mě najednou obklopovali – všem těm malicherným postavičkám hrajícím se studenty svoje malé mocenské hry. Co mě však opravdu zaskočilo, byla skutečnost, že určitý tlak na to, abych zapadla do očekávané role trestající (a směšné) učitelky vycházel i od jisté části samotných studentů. Zvláště patrné to bylo v jedné třídě, kde se v nejhorsích dnech takřka nedalo učit, protože jsem zkrátka bez řvaní, vyhrožování, ponižování a poznámek nebyla schopna v ní dlouhodobě udržet klid. Moje vysvětlování a triky, které jsem na nich vyzkoušela, zabraly vždy maximálně na pár týdnů a obvykle šly na úkor tolik drahocenného času. Často jsem si nad nimi a jejich chováním lámala hlavu a v nejtemnějších okamžicích se mi zdála být tato třída jakousi zlomyslnou hrou osudu poskládanou ze samých adornovských autoritářských osobností. Ostatně dostatečně ilustrativním varováním pro mě mohla být již první hodina, na níž mi studenti v předních řadách s poťouchlými výrazy vehementně nabízeli ukazovátka ležící na stole s návodným upozorněním, že moje předchůdkyně ho hojně využívala k třískání do stolu.

Kolegyně v kabinetu na moje pokusy zavést řeč na téma možných způsobů udržování kázně ve třídě reagovaly vyhýbavě. Časem jsem vyrozuměla, že členové profesorského sboru v podstatě věří v existenci jakési charismatické autority, přičemž ve strachu z možného nařčení z nekompetentnosti všichni předstírají, že právě tímto vrozeným učitelským předpokladem disponují. Přiznat problémy s disciplínou a kázní je jednoduše tabu, proto vám také nikdo pochopitelně neporadí. Buď máš autoritu, nebo máš smůlu. O svojí problematické třídě jsem se proto teprve s postupem času dozvíдалa, že se tam v předchozím roce řešila šikana, pročež bylo vyloučeno několik agresorů, takže „teď už je to dobrý.“ Dobré to sice zjevně nebylo, ale o tom se zkrátka nepřipouštěla diskuze, navzdory skutečnosti, že jsem sdílela kabinet se školní psychologkou (mimochodem osobnostně asi nejproblematičtější člověk, kterého jsem tam potkala). V psychologické části USŠ jsme se o šikaně dozvěděli leccos, ale nikdy jsem si nepředstavovala, jak moc a na jak dlouho naruší vnitřní strukturu celé skupiny a popravdě, do konce školního roku jsem nenašla cestu, jak s nimi uspokojivě zacházet.

A čemu jsme říkali „bachařina“? Byly to neoblíbené služby o přestávkách, během kterých jsme většinou ve dvojici musely korzovat po chodbě a dohlížet na studenty.

Jeden za všechny, všichni za jednoho

Tak toto motto tří mušketýrů Alexandra Dumase mezi učiteli tak, jak jsem je poznala já, rozhodně neplatí. Skutečnost, že kolegyně, která mě dostala na starosti, ke mně musela na inspekci do hodiny (ač nerada), je jistě správná a pochopitelná. Stejně jako fakt, že byla o měsíc později následována paní ředitelkou (která byla nadšená, že umím používat dataprojektor), přičemž se obě inspekce v druhém pololetí zopakovaly. Takovéto standardní inspekce nicméně jen velmi málo uspokojily zvědavost ostatních kolegů, a tak jsem se později dozvíдалa od studentů, kdo všechno se jich ptal „jak to ta mladá zvládá.“ Možná nevěděli, že bych jim upřímně odpověděla sama, kdyby se mě zeptali. Nebo považovali hodnocení studentů za relevantnější než to moje (to spíš). To byly okamžiky, kdy jsem si vzpomněla na zásadu osvojenou v průběhu kurzu USŠ, nikdy nezlehčovat autoritu svých kolegů a měla jsem pocit, že jsem jediná, kdo ji dodržuje, což tedy zdaleka ne vždy bylo úplně snadné.

Pomyslné vítězství ve vytváření atmosféry nedůvěry mezi kolegy ale v mých očích získala vedoucí dějepisné sekce, která nelitovala námahy a kontaktovala svou známou na fakultě, aby se zeptala, jestli o mně náhodou něco neví. Měla štěstí, protože její známá byla shodou okolností oponentkou mojí bakalářské práce a pochválila mě. Proto jsem se také o akci svojí nadřizené dozvěděla. Jeden z mých kolegů (a zdaleka to nebyl nováček) takové štěstí neměl. Negativní hodnocení od kohosi z jeho studentského okruhu před mnoha lety před ním zůstalo utajeno, ale bylo naopak ventilováno pološepem mezi námi ostatními na jedné z pravidelných schůzek, když si odskočil na toaletu.

Na USŠ nás sice varovali, že učitelství je osamělé povolání, člověk ale toto varování nedocení, dokud to nezažije na vlastní kůži. A přidá-li se k tradiční frontální výuce, která principiálně staví studenty do opozice a kritické role vůči učiteli, navíc ještě pocit, že jste neustále pod drobnohledem i ve společnosti kolegů, kdy nakonec i v kabinetě raději vážíte každé pronesené slovo, pak vás to v podstatě nutí být nepřetržitě ve střehu. Na jednoho to může být někdy trochu moc. Netvrdím, že jsou všichni učitelé alkoholicí, ale skrýší na lahve plné rychle ubývajícími alkoholickými nápoji „pro výjimečné příležitosti“ je v každém kabinetě dost. Nutno ovšem podotknout, že alespoň v undergroundovém pití je učitelstvo solidární. Jeden za všechny, všichni za jednoho!

Špti a ignoranti

„Tak jsem dnes zase zkoušela studentku, kterou jsem nikdy předtím neviděla.“ Tento výrok, pronesený někdy v polovině prosince, vyvolal mezi kolegyněmi v kabinetu pobavení a chápavé pokyvování hlavou. Proč? Snad v každé třídě se najdou studenti, kteří sedí vzadu, chovají se nenápadně, nikdy se nehlásí a na nic nereagují. Mezi těmi, kteří jsou pozitivně (spolupracují) nebo negativně (ruší) aktivní, pak snadno zapadnou. Přiznávám, že ani já jsem si za celý rok nezapamatovala všech cca 250 jmen a tváří, které mi v hodinách dějepisu byly svěřeny. Na to jsem měla příliš mnoho práce sama se sebou a všemi novými okolnostmi svojí práce. Bylo mi to líto. Cítila jsem intenzivní potřebu pracovat se studenty na individuálnější úrovni. Více diskutovat. Je to ale takřka nemožné jednoduše proto, že je jich v každé třídě příliš mnoho. Podle mého názoru by maximální kapacita jedné třídy měla dosahovat přibližně patnácti osob, to se ale poštěstilo pouze

učitelům jazyků, kterým se třídy dělily na poloviny. Pro nás ostatní do každé primy nastoupilo třicet studentů plus dva, kteří se dostali na odvolání.

Jakkoliv se jednotlivé třídy od sebe liší, někdy i poměrně dramaticky, domnívám se, že lze vysledovat určitou univerzální typologii třídního kolektivu z pohledu interakce mezi učitelem a studenty. Ta se obvykle otiskuje i do prostoru třídy. Přední linie zaberou zpravidla nejsnaživější studenti, v tradiční terminologii „šptí“. Odmysleme si nyní, prosím, pejorativní nádech, který toto slovo nese a použijeme ho pro nedostatek výstižnějšího označení bez neúcty. Šptí si sedají dopředu, aby dobře slyšeli, mohli dávat najevo svůj zájem o učivo a zajistili si tak jedničku. Nemělo by nás to ale oklamat, zpravidla o probíranou látku žádný hlubší zájem nemají, spíše jim jde o studijní výsledky. Na gymnáziu se vyskytují v hojné míře a přicházejí už do primy se strategií, jež je úspěšně dovedla až sem. Usilují o to, pojmout co největší objemy informací v co nejkratším čase. Efektivita je jejich druhé jméno a ambice třetí. Ne vždy ale vědí, proč to dělají, na takové úvahy nemají čas. Také dějepis je pro ně jen položka na seznamu povinností, které je třeba co nejrychleji odškrtnout.

Vzadu u zdi si přirozeně sedávají bohémové a sportovci, kteří navštěvují školu především za účelem pěstování sociálních vazeb. Od školního drilu si udržují zdravý vnitřní odstup. Jejich chování zahrnuje celou škálu projevů, lišících se podle temperamentu a věku. Zatímco špt se snaží udělat dojem na učitele, pro tyto ignoranty (odmysleme si, prosím, opět pejorativní konotace) jsou referenční skupinou zejména kamarádi. Zatímco v mladším věku se o přestávkách vyznačují rvačkami a běháním a během hodiny házením papírků, vzájemným kradením penálů, hraním na mobilu, vytvářením šumu až hluku atp., v pozdějších letech se kromě smíchu a žertování začínají objevovat i obraty do introverze, psaní básní, zasněné pohledy z okna nebo na konkrétní objekty přítomné ve třídě, či zasvěcené debatování o zásadních tématech, zpravidla ovšem odtažitých od předmětu vyučování. (A flirtování s učitelem. Pokud si někdo myslí, stejně jako dříve já, že to dělají jen dívky směrem k učitelům, bude překvapen.) Zadní řada si sedá co nejdál od katedry, aby byli její členové v průběhu hodiny učitelem co nejméně rušeni a rozmanitě otravováni a zdržováni jeho požadavky. Šptí a ignoranti vypadají na první pohled jako protiklady, ale minimálně jednu věc mají společnou. Nechtějí přemýšlet. Šptí na to nemají čas a kapacitu, ignoranti mají jiné priority.

Největší šanci skutečně oslovit studenta má učitel mezi těmi, kteří se obvykle usadí někde uprostřed. Tam hledejme myslitele a inspirativní osobnosti. V těchto místech se nejčastěji objevuje těch několik jedinců, kteří jsou aktivní, se zájmem se ptají, diskutují a rozporují autoritativní tvrzení. Ti, kteří reagují tak, jak by si člověk přál, aby reagovali všichni. Tam lze najít nejsilnější odezvu. Někdy bývají zprvu zakřiknutí, protože jejich kritická a zvědavá mysl není vždy pedagogii přijímána s pochopením, ale stačí trocha povzbuzení a rozvinou se, jako když praskne kukla a dosud ukrytý motýl roztáhne svá pestrobarevná křídla.

Je nasnadě, že takto různorodá směs osobností s rozmanitými studijními strategiemi a postoji k uchopování života a světa by si vyžadovala různorodé přístupy. Zavedené tradiční způsoby výuky a celková situace časového presu ale nahrávají především šprtům. Ti jsou pak také nejlépe hodnoceni. Jsou spokojeni s tím, jak se na školách tradičně vyučuje a jiným přístupům se často dokonce brání. Znejíšťují je, protože vypadnutí ze zaběhnuté rutiny zdržuje a vylučuje mechanické užití jejich osvědčených pracovních zvyklostí. Zbytku třídy, tedy většině, tradiční výuka nevyhovuje, ale dovedou

se adaptovat. Tedy alespoň ti, kteří se dostali na gymnázium. Jen je to nebaví. Mrháme tak často ve školách potenciálem většiny studentů. Ignoranti navíc často svoje rozdílné nastavení pro přijímání informací a učení v našem školním systému odnášejí nejvíc. Bývají nejčastěji podrobováni disciplinaci, protože nezapadají tak zcela do forem, jež si pro ně kdysi habsburská monarchie připravila, a od kterých jsme dosud nebyli schopni se dostatečně odpoutat. Není se co divit, že při takovém plošném ubíjení tvořivosti a sebevědomí studentů prostřednictvím sofistikovaného násilí a donucování, k jakému v našich školách dochází, pak mají čerství vysokoškoláci problém diskutovat a vyjadřovat svoje názory.

Sama za sebe jen dodávám, že nemám tušení, jak skloubit potřeby tolik různorodých třídních skupin, jejichž početnost dle mého názoru vylučuje individuální přístup. Jen cítím, že je potřeba to udělat.

Do nového prostředí jsem přicházela s pokorou ke zkušenostem starších kolegů a kolegyně, kteří učí již desítky let. Chtěla jsem se od nich učit. Netvrdím, že vůbec není co, ale po školním roce v jámě lvové se můj prvotní přístup změnil. Viděla jsem dvacet let staré přípravy, aktualizované za celá léta pouze tak, že byly čas od času překopírovány, když již byl starý papír příliš vetchný. Slyšela jsem paní ředitelku vyjadřovat despekt ke studentce, protože si nalíčila rty červenou rtěnkou. Viděla jsem svojí kolegyni vytahovat opakovaně z kabelky PET lahev naplněnou jakousi kořalkou a pít. Ale viděla jsem také studentku rozkvést, když zjistila, že může mít jedničku z dějepisu, ačkoli jí moje předchůdkyně tvrdila, že na ni nemá a nikdy mít nebude. Přestože nechci generalizovat a mojí jedinou ambicí bylo popsat v tomto článku svoji subjektivní zkušenost, tak říkám, že pedagogika tak, jak o ni získáváme představu na vysoké škole, se může se situací v praxi hodně rozcházet, ba dokonce se tato dvě prostředí mohou jevit jako úplně neslučitelná. Nenechme se ale zatlačit do kouta zavedenými postupy a pokusme se jít neprošlapanými cestami, i když je to náročnější. Protože má-li se naše školství změnit k lepšímu, musíme to udělat my.

Autorka si z osobních důvodů přála zůstat v anonymitě